

SITUACIONA ANALIZA OBRAZOVANJA I SOCIJALNE UKLJUČENOSTI ROMSKIH DEVOJČICA U SRBIJI

REZIME NALAZA ISTRAŽIVANJA

NSHC
NOVOSADSKI HUMANITARNI CENTAR

SITUACIONA ANALIZA OBRAZOVANJA
I SOCIJALNE UKLJUČENOSTI
ROMSKIH DEVOJČICA U SRBIJI

OKOLNOSTI

U Srbiji živi 450.000 Roma ili oko 6% stanovništva, prema procenama organizacija civilnog društva i same države. Samo 2% romske dece je uključeno u sistem predškolskog vaspitanja, manje od 40% je uključeno u osnovno obrazovanje, a čak 70% do 90% romske dece koja se upišu u osnovnu školu, u nekom momentu prekida školovanje.

Brojni su problemi i prepreke koje romskoj deci obrazovanje na svim nivoima čine nepristupačnim i otežanim:

- Kapaciteti predškolskih ustanova nisu dovoljni, što posebno pogađa romsku decu koja čine veliki procenat ove starosne grupe;
- Administrativne i pravne barijere, kao i skriveni troškovi obrazovanja, i dalje predstavljaju važne prepreke;
- Minimalan kvalitet nastave, nedovoljno učenje i diskriminacija u školi i širem okruženju, glavni su razlozi zbog kojih romska deca rano napuštaju školovanje, većina još u osnovnoj školi;
- Diskriminacija i niži kvalitet obrazovanja romske dece;
- Segregacija, najčešće u vidu odvajanja romske dece u posebna odeljenja u redovnim školama; segregacija u specijalne škole za mentalno nedovoljno razvijenu decu (često kao posledica neprikladnih procedura kategorizacije); uključivanje u škole za obrazovanje odraslih koje rade po skraćenom nastavnom planu i programu;
- Saradnja škola i romskih roditelja, ukoliko uopšte postoji, površna je i nezadovoljavajuća.

Power Within (PW) – CARE USA

program ima za cilj da osnaži 10 miliona devojčica širom sveta, kako bi završile osnovno obrazovanje i razvile liderske veštine. Pružajući ugroženim i marginalizovanim devojčicama priliku da postignu svoje pune potencijale kroz razne aktivnosti, PW namerava da otkloni prepreke i unapredi kvalitet obrazovanja; pruži priliku za vanškolske aktivnosti kojima se razvijaju liderske veštine, socijalne mreže i građanska aktivnost; izgradi koalicije, unapredi pravni okvir i utiče na javne politike; unapredi kapacitete vlada i civilnog društva da pruže kvalitetno obrazovanje i da štite prava sve dece; i da unapredi praksu u zajednici vezano za rodne norme i stavove.

Pored nabrojanih poteškoća i prepreka, uočeno je i postojanje specifičnih problema kada je u pitanju školovanje romskih devojčica, koji njihov pristup obrazovanju čine dodatno otežanim. Ti problemi su povezani sa tradicionalnim rodnim obrascima prema kojima se ne podstiče obrazovanje žena, već njihova rana udaja i posvećenost kućnim poslovima i porodici. Dvostruka diskriminacija učenica povećava rizik od vršnjačkog nasilja prema njima, ali i nasilja od strane školskog osoblja. Zlostavljanje ili rizik od zlostavljanja devojčica u školi je još jedan razlog za rano napuštanje nastave na osnovnoškolskom nivou.

Romkinje predstavljaju najmanje obrazovanu grupu žena u Srbiji: većina je nepismena ili bez bilo kakve kvalifikacije. Nizak nivo obrazovanja i stručne osposobljenosti smanjuju šanse Romkinjama za uspešnu integraciju u društvo i dovode do njihove ekonomske zavisnosti, ugroženosti, veće izloženosti diskriminaciji, nasilju i narušavanju zdravlja.

O ISTRAŽIVANJU

Situacionu analizu obrazovanja i socijalne uključenosti romskih devojčica u Srbiji realizovao je CARE Srbija u partnerstvu sa Novosadskim humanitarnim centrom, od oktobra 2010. do januara 2011. godine. Istraživanje je zasnovano na iskustvu stečenom u radu na osnaživanju romskih devojčica u procesu obrazovanja, kroz projekat „Šanse i izbori za romske devojčice“ (2008-2010).

Cilj istraživanja bio je da se stekne sveobuhvatan uvid u aktuelno stanje osnovnoškolskog obrazovanja romskih devojčica u Srbiji, kako bi ovi podaci poslužili za planiranje i realizaciju programa osnaživanja devojčica iz marginalizovanih grupa (program «Power Within»). Pri tome, nastojali smo da dobijemo odgovore na pitanja u vezi sa dostupnošću i kvalitetom obrazovanja za romske devojčice; u vezi sa predškolskim i osnovnoškolskim obrazovanjem, prelaskom u više razrede i upisom u srednje škole; o mogućnostima za obrazovanje devojčica koje su starije, a koje nisu pohađale osnovnu školu; kao i o rodno senzitivnim politikama i programima u obrazovanju, i njihovom uticaju na školovanje romskih devojčica. Takođe nas je interesovalo da saznamo više o društvenoj uključenosti romskih devojčica, o njihovim socijalnim mrežama i o uzorima koje imaju, kao i kako romska zajednica posmatra uticaj tradicije na mogućnosti za obrazovanje devojčica. Poseban deo istraživanja posvetili smo detaljnoj analizi zakonodavstva, strategija, politika, istraživanja i studija o obrazovanju Roma u Srbiji.

Istraživanje je realizovano u Novom Sadu (Vojvodina), Kraljevu (centralna Srbija) i Nišu (južna Srbija). U sva tri ciljna grada živi značajan broj Roma, kako domicilnog stanovništva, tako i onih koji su interno raseljeni sa Kosova i Metohije. Istraživanjem je obuhvaćeno devet osnovnih škola, po tri u svakom ciljnom gradu, koje pohađa veći broj učenika iz romske populacije. U romskim zajednicama u svakom gradu održane su fokus grupe.

Istraživanje je organizovano u četiri međusobno povezane celine:

- A) Analiza zakonskog okvira za obrazovanje romske dece u Srbiji, dostupnost obrazovanja i inkluziju učenika iz osetljivih grupa;
- B) Istraživanje stavova, znanja i praksi nastavnog i stručnog osoblja u ciljnim školama o obrazovanju romske dece, rodним pitanjima i njihovom uticaju na obrazovanje;
- C) Pregled pohađanja nastave i uspeha učenika i učenika romske nacionalnosti kroz uvid u matične knjige škola;
- D) Fokus grupe sa devojčicama i dečacima osnovnoškolskog uzrasta i njihovim roditeljima, iz romske i neromske populacije, kako bi se saznalo njihovo mišljenje o dostupnosti obrazovanja, uključenosti u život zajednice, socijalnim mrežama, preprekama u obrazovanju i načinima za njihovo prevazilaženje.

NALAZI SITUACIONE ANALIZE OBRAZOVANJA I SOCIJALNE UKLJUČENOSTI ROMSKIH DEVOJČICA U SRBIJI

A) ROMSKE DEVOJČICE U OBRAZOVNOM SISTEMU U SRBIJI

U okviru Dekade inkluzije Roma 2005-2015, čija je Srbija članica, usvojen je čitav niz regulativa i strateških dokumenata koji se odnose na poboljšanje položaja Roma u oblasti obrazovanja i školstva, rodnu ravnopravnost, dečija prava i borbu protiv diskriminacije: Strategija za smanjenje siromaštva, Predlog Strategije unapređivanja obrazovanja Roma u Republici Srbiji i Jedinstveni akcioni plan za unapređivanje obrazovanja Roma u Republici Srbiji, Nacionalna strategija za unapređenje položaja Roma i prateći Akcioni planovi, Strategija razvoja obrazovanja odraslih...

Od kada je početkom 2005. godine Vlada usvojila Akcioni plan za unapređivanje obrazovanja Roma, Ministarstvo prosvete počelo je sa njegovim sprovođenjem, koji nalaže veće uključivanje Roma u obrazovni sistem i obezbeđivanje kontinuiteta i kvaliteta njihovog obrazovanja. Akcioni plan je sastavni deo Nacionalne strategije za unapređivanje položaja Roma, koju je usvojila Vlada Republike Srbije u aprilu 2009. godine. Ovaj strateški dokument bavi se posebno i pitanjem Romkinja, i u okviru njega je i akcioni plan za žene kojim se predviđaju razne afirmativne mere i akcije radi unapređenja položaja Romkinja. Njima je obuhvaćeno obrazovanje; zdravstvo; stanovanje; zapošljavanje; borba protiv diskriminacije nad Romkinjama; učešće u javnom i političkom životu; borba protiv nasilja nad ženama, maloletničkih ugovorenih brakova, prodaje nevesta i trgovine ženama, i sistemsko rešavanje problema dece ulice.

Akcioni plan za implementaciju Strategije sadrži 13 akcionih planova, uključujući i Akcioni plan za obrazovanje koji opisuje mere u okviru četiri cilja:

- 1. Uključivanje Roma u obrazovni sistem i obezbeđivanje kontinuiteta školovanja;**
- 2. Obezbeđivanje kvaliteta obrazovanja;**
- 3. Razvijanje tolerancije i uvažavanja različitosti;**
- 4. Negovanje kulturnog identiteta**

Ustav Republike Srbije iz 2006. u članu 71 navodi: „Svako ima pravo na obrazovanje. Osnovno obrazovanje je obavezno i besplatno, a srednje obrazovanje je besplatno. Građani Republike Srbije jednaki su u ostvarivanju prava na obrazovanje i vaspitanje, bez obzira na pol, rasu, nacionalnu, versku i jezičku pripadnost, uzrast, fizičku i psihičku konstituciju, socijalno i kulturno poreklo, imovno stanje, političko opredeljenje ili drugo lično svojstvo.“

Ipak, do 2009. godine i donošenja Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, raskorak između opredeljenih ciljeva i njihove implementacije u praksi bio je vidljiv i nesporan, a još uvek nije uspostavljena sistemska metodologija praćenja postignutih rezultata u oblastima Dekade, uključujući i obrazovanje. Takođe, specifičnosti obrazovanja Romkinja su u drugom planu, odnosno gotovo da ih i nema. O Romima u sistemu obrazovanja nedostaju pouzdani podaci, a glavni razlozi su i dalje prisutna suzdržanost Roma da se izjasne kao Romi, i pogrešno tumačenje da je svako prikupljanje podataka o nacionalnosti učenika zabranjeno.

Donošenje novog Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja stvorilo je uslove za implementaciju obrazovnih politika koje omogućuju jednak pristup kvalitetnom obrazovanju za sve. Kada je u pitanju obrazovanje Roma, to se posebno odnosi na regulative koje se tiču inkluzivne upisne politike u prvi razred osnovne škole, uvođenje pedagoškog asistenta, mere afirmativne akcije, sankcionisanje diskriminacije i finansiranje obrazovanja po učeniku. Ovim značajnim novinama treba dodati i finansiranje inkluzivnog obrazovanja i posebno obrazovanja Roma kroz DILS projekat Svetske banke i IPA fondova (predpristupni fondovi EU).

Međutim, programi koji prepoznaju specifične teškoće na koje nailaze romske devojčice i sadrže aktivnosti na podršci ovoj dvostruko marginalizovanoj i diskriminisanoj populaciji, i dalje su malobrojni i nedovoljni.

Predškolsko vaspitanje i obrazovanje

Romska deca pohađaju predškolsko obrazovanje osam puta manje od ostatka populacije. Samo 3,9% dece iz romskih naselja uključeno je u programe predškolskih ustanova u uzrastu od 3 do 5 godina, za razliku od 33,4% dece iz drugih zajednica. Nema podataka da je i jedno romsko dete uzrasta do 3 godine obuhvaćeno predškolskim obrazovanjem i vaspitanjem. Obavezan predškolski program godinu dana pre prvog razreda pohađa samo 62% romske dece. Romski roditelji nisu visoko motivisani za slanje dece u predškolske ustanove; status romskog asistenta u nastavi koji doprinosi boljem, kvalitetnijem i lakšem radu sa romskom decom nije regulisan, a osnove predškolskog programa nisu dovoljno razrađene niti prilagođene radu sa romskom decom.

Osnovnoškolsko obrazovanje

Od školske 2010/2011. godine, primenom odredbi Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, znatno je olakšan pristup obrazovanju za decu iz vulnerabilnih grupa: upis romske dece u prvi razred osnovne škole povećan je za 10%.

Prvi razred osnovne škole u odgovarajućem uzrastu upiše 66% romske dece (94% iz ukupne populacije); 74% romske dece uzrasta od 7 do 14 godina pohađa osnovnu školu (98% u ukupnoj populaciji); svega 50% romske dece koja pođu u prvi razred, dođu do petog razreda; 28% romske dece stigne do osmog razreda (98% iz ukupne populacije).

Za razliku od opšte populacije, postoji nejednakost u pohađanju škole između dečaka i devojčica: 76% dečaka u odnosu na 71% devojčica pohađa osnovnu školu. Nejednakost devojčica i dečaka je izražena kod Roma u romskim naseljima, kod kojih GPI indeks za osnovnu i srednju školu iznosi 0,94, odnosno 0,42 (Gender Parity Index je indikator postojanja razlike u vrednostima dobijenim kod žena i muškaraca: GPI između 1 i 0 znači disparitet u korist dečaka, a GPI veći od 1 ukazuje na disparitet u korist devojčica).

Srednjoškolsko i tercijarno obrazovanje

Procenjuje se da samo 10% učenika iz romskih naselja pohađa srednju školu (nasuprot 84% u opštoj populaciji), a procenat dečaka koji idu u srednju školu je dvostruko veći od procenta devojčica (14% i 6%). Romi se uglavnom upisuju u srednje stručne škole (saobraćajne, mašinske, tehnološke, škole za obradu i oblikovanje tekstila, kožarske, frizerske, administrativne) za koje nije potrebno polagati kvalifikacioni ispit, a veoma mali broj upisuje gimnazije isrednje stručne škole (medicinske, hemijske i farmaceutske struke, poljoprivredne i prehrambene) koje su više cenjene i pružaju bolje mogućnosti za dalje školovanje i zapošljavanje.

Mere afirmativne akcije za Rome u Srbiji olakšavaju upis u srednje škole, ali način na koji se za sada realizuju onemogućava mlade Rome da upišu prestižnije srednje škole, jer zbog slabog uspeha u osnovnoj školi, i posle dodatih 30 bodova, ne mogu da dostignu broj koji je potreban za upis.

Broj srednjoškolaca romske nacionalnosti koji su se upisali u srednje škole putem afirmativnih mera ima trend rasta u poslednjih osam godina: 2003. godine broj upisanih učenika romske nacionalnosti bio je svega 30, dok je 2010. godine taj broj iznosio 250.

Osim mera afirmativne akcije prilikom upisa, važnu ulogu ima i stipendiranje i mentorska podrška srednjoškolcima romske nacionalnosti u AP Vojvodini, zahvaljujući kojima je učetrostručen broj upisanih učenika u četiri godine (2006/2007. godine broj srednjoškolaca romske nacionalnosti je iznosio 158, a školske 2009/2010. taj broj je 633). Takođe, osipanje učenika je sa vrednosti od preko 7% smanjeno na oko 3% i značajno je povećan školski uspeh učenika stipendista.

Samo 0,9% Roma obuhvaćeno je tercijarnim obrazovanjem, a manje od 200 romskih studenata upisano je na državne fakultete.

Obrazovanje odraslih Roma

Romi su značajno zastupljeni u školama za osnovno obrazovanje odraslih. Pomenute škole su namenjene osobama koje nisu pohađale ili nisu završile obavezno osnovno obrazovanje, a starije su od 15 godina, što je zakonska granica za pohađanje redovnih osnovnih škola. Obrazovanje odraslih je niz godina bilo potpuno zapostavljeno u Srbiji, gotovo nepostojeće u formalnom, i sa slabom ponudom u neformalnom sistemu obrazovanja. Ideja celoživotnog učenja, kao i potreba za dokvalifikacijom i prekvalifikacijom, uslovile su donošenje Strategije obrazovanja odraslih u Republici Srbiji 2006. godine.

Afirmativne mere

Ministarstvo prosvete, u saradnji sa vladinim, međunarodnim i nevladinim organizacijama, realizovalo je brojne aktivnosti, programe i inicijative usmerene na povećanje obuhvata romske dece redovnim obrazovanjem, unapređivanje kvaliteta obrazovanja, kao i davanje podrške učenicima za uspešno i kontinuirano školovanje: afirmativne mere za upis u srednje škole i fakultete, program Funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih Roma, projekat Zaštita romske dece od diskriminacije u obrazovanju, imenovanje i obuka prosvetnih savetnika koji su zaduženi za unapređivanje obrazovanja Roma, sprovođenje lokalnih akcionih planova za unapređivanje obrazovanja Roma, povećan je upis romske dece u predškolske ustanove, osmišljen je model uvođenja romskih asistenata u škole, i druge sistemske mere za poboljšanje obrazovnih šansi romske populacije.

Međutim, romskim devojkicama u obrazovanju, kao posebno osetljivom grupom, posebno se bavio samo projekat Šanse i izbori za romske devojkice, koji su realizovali CARE Srbija u Beogradu i Novosadski humanitarni centar tokom 2009/2010. godine. Cilj projekta bio je da doprinese dostupnosti i kvalitetu obrazovanja romskih devojkica, kroz unapređenje podrške institucija koje se bave obrazovanjem i njihovu veću dostupnost, i kroz povećanje nivoa svesti i znanja o značaju obrazovanja romskih devojkica u romskoj zajednici. Ovo je i jedinstven primer aktivnosti usmerene na romske devojkice kao posebno osetljivi deo romske populacije.

B) STAVOVI, ZNANJE I PRAKSA NASTAVNOG I STRUČNOG OSOBLJA OSNOVNIH ŠKOLA U VEZI SA RODNIM PITANJIMA I NJIHOVIM UTICAJEM NA OBRAZOVANJE ROMSKIH DEVOJKICA

U ovom delu istraživanja učestvovali su nastavnici, učitelji i stručni saradnici (uglavnom psiholozi i pedagozi) iz ciljnih škola, koje su odabrane zbog visokog procenta učenika i učenica romske etničke pripadnosti.

Skoro dve trećine stručnih saradnika, nastavnika i učitelja ne razume u potpunosti razliku između roda i pola, te je evidentno je da ova tema nije previše prisutna u našem školstvu, niti se uticaj rodne pripadnosti vezuje za ishode školovanja. Zaposleni u školama nisu sigurni kako izgledaju programi koji se bave rodnim pitanjima, osim u slučajevima kada je to očigledno iz same organizacije programa. Bez obzira na ovo, u skoro svim školama u prošlosti je organizovan bar jedan od programa koji su usmereni na rodno senzitivna pitanja, najčešće prikazivanje edukativnih filmova, edukacije o toleranciji i promenama u pubertetu, a u jednom slučaju i poseban rad sa devojkicama iz romske populacije koje rano napuštaju školu. Stručni saradnici nisu sigurni kako uopšte izgledaju programi koji se tiču rodne senzitivnosti i rodne politike generalno. Veoma mali broj stručnih saradnika, nastavnika i učitelja smatra da se obrazovanje i njegovi ishodi razlikuju obzirom na rodnu pripadnost đaka. I pored toga, više od polovine stručnih saradnika je delimično ili potpuno zadovoljno koliko pažnju tematici rodno senzitivnih pitanja pridaju nastavnici njihovih škola.

Na pitanje da li nastavnici u školi, po mišljenju stručne službe, pridaju dodatnu pažnju romskim đacima, gotovo svi ispitani saradnici smatraju da je njima dodatna pažnja potrebna i da nastavnici njihove škole tu dodatnu pažnju pružaju na adekvatan način. Neki od nastavnika iskazali su svoje nezadovoljstvo programom inkluzije, tvrdeći da ova deca »ništa ne uče kod kuće« i da dobijene knjige samo »iscepaju i umažu«. Kao najveći problem i dečaka i devojkica romske nacionalnosti u obrazovanju vidi se nedovoljno interesovanje roditelja za njihovo školovanje, dok se najmanje bitnim smatraju problemi vezani za odnos sredine (škole i druge dece) prema njima. Rana udaja kod devojkica primećena je kao veliki problem (odmah posle nezainteresovanosti roditelja).

Na pitanje šta se može učiniti za bolji uspeh u obrazovanju romske dece, stručni saradnici su uglavnom kao mogućnosti države navodili finansijsku pomoć, bilo kroz zapošljavanje, bilo kroz direktnu ekonomsku pomoć ili obezbeđenje smeštaja i besplatno školovanje. Sa ovim se slažu i romski asistenti koji socioekonomski status romskih porodica vide kao najveći problem na kojem treba raditi kako bi i obrazovanje romske dece imalo većeg uspeha. Najviše ideja ispitanici su dali kada su upitani šta sama romska populacija može da učini za ovaj problem - najčešće su navođeni redovno pohađanje nastave, bolja saradnja sa školama, bolje poznavanje jezika i razvoj radne kulture. Zanimljivo je da ni jedan stručni saradnik nije sebe stavio na prvo mesto po važnosti, u rešavanju problema u obrazovanju romske dece. Nastavnici smatraju da oni sami rade sve što je u njihovoj moći, a kao poboljšanje rada navode dopunsku nastavu, bolji kontakt sa roditeljima, veću ozbiljnost u radu sa ovom decom i sl. Ideje koje su nastavnici davali za samu romsku populaciju i njihovo dodatno angažovanje na problemu obrazovanja uglavnom su bile vezane za redovno pohađanje nastave, bolju saradnju roditelja sa školama, razvoj radne

kulture, ali nije bio mali broj ispitanika koji je navodio stavove koji iskazuju otvorenu netrpeljivost prema Romima: “Velika pažnja se poklanja Romima, a oni su i dalje nezadovoljni. Zbog romske dece, mi, nastavnici, nemamo dovoljno vremena za dobru decu.”

Predrasude stručnih saradnika su relativno niske, kako prema Romima generalno, tako i prema romskim devojkicama. Nastavnici i učitelji imaju nešto izraženije predrasude prema Romima od stručnih saradnika iz istih škola. Oni koji imaju direktan kontakt sa romskom decom, imaju slabije izražene predrasude. Vidljiv je značaj svakodnevnog kontakta za smanjenje predrasuda, ali samo onda kada je taj kontakt zasićen i zajedničkom interakcijom, a ne samo zajedničkim prisustvom u istoj školi ili razredu.

C) PREGLED POHAĐANJA NASTAVE UČENIKA ROMSKE NACIONALNOSTI U NOVOM SADU, NIŠU I KRALJEVU

Uvid u pohađanje nastave učenika i učenica romske nacionalnosti kao i pregled njihovih školskih postignuća ostvaren je na osnovu uvida u matične knjige ovih škola.

Trend obuhvata dece romske nacionalnosti pozitivan je u poslednjih 8-9 školskih godina u osnovnim školama u kojima je vršeno istraživanje. Od 2000. godine postoji tendencija rasta obuhvata romskih učenika obaveznim obrazovanjem, mada nelinearno.

U devet škola iz tri grada evidentirano je 1.735 učenika romske nacionalnosti, među njima podjednak broj dečaka i devojkica.

Stopa prekidanja školovanja kod romske dece je 32%. Uzrast na kojem učenici romske nacionalnosti najčešće prekidaju školovanje je po završetku četvrtog razreda, kada je od školovanja odustalo 10,5% đaka. Međutim, velik broj učenika odustaje i na samom početku školovanja: tokom i nakon prvog razreda školu je napustilo 7,7% učenika. Devojkice su češće od dečaka prekidale školovanje nakon prvog i četvrtog razreda, dok su dečaci češće od devojkica odustajali od škole nakon drugog i petog razreda.

Više od polovine romskih učenika ima niže postignuće u obrazovanju. Najčešći uspeh učenika romske nacionalnosti u sva tri grada je dovoljan i dobar. Dobrih je gotovo trećina, a dovoljnih 18,2%. Oko 25% učenika romske nacionalnosti je bar jednom u toku školovanja ponavljalo razred, a među njima, skoro 4% ponavljalo je razred više od jedanput. Ponavljanje razreda najčešće je u prvom i petom razredu, a dečaci i devojkice podjednako su ponavljali prvi razred.

Vrlo dobrih i odličnih, zajedno, svega je oko 15%, što predstavlja značajno manji procenat u odnosu na udeo vrlo dobrih i odličnih učenika u ukupnoj populaciji. U sva tri grada može se uočiti da se dečaci češće nalaze u grupi učenika sa nižim postignućem, dok su devojkice češće u grupi sa višim postignućem. Ovo je eventualno moguće objasniti naučenom poslušnošću devojkica koja proističe iz njihove uloge u patrijarhalnom društvu, odnosno porodici. Zahvaljujući socijalno poželjnom ponašanju, učenice uspevaju bolje da se adaptiraju i iskoriste oblike podrške koji postoje u školi.

Pregledom matičnih knjiga u svih devet ciljnih škola u tri grada, ustanovljeno je da kod većine učenika koji su napustili školovanje na predviđenom mestu u matičnim knjigama ili nema podataka, ili u napomeni stoji „upućuje se na ponavljanje“, „odselio/la“, „prestao/la da pohađa školu“ i sl. Ovakvo vođenje matičnih knjiga u slučajevima napuštanja škole, bez podataka o vezi sa drugom matičnom knjigom i/ili izdatoj prevodnici, onemogućava dalje praćenje školovanja učenika. U tom smislu, postoji značajan prostor za unapređivanje vođenja školske dokumentacije, koji bi bio u funkciji sprovođenja zakonskih odredbi i inkluzije učenika romske nacionalnosti.

D) DOSTUPNOST OBRAZOVANJA I UKLJUČENOST U ŽIVOT ZAJEDNICE

Na romsku decu od ranog detinjstva presudan uticaj imaju neobrazovanost njihovih roditelja, kao i siromašno i nepodsticajno okruženje u kojem rastu. Iako većina romskih roditelja smatra da je obrazovanje važno, oni suštinski ne veruju u to da će završetak škole doneti bolji život za njihovu decu. Ustanove koje bi mogle pomoći u podizanju romske dece, pre svega predškolske ustanove, nisu prilagođene specifičnim potrebama romske populacije, pa je i broj romske dece u državnim predškolskim ustanovama veoma mali. U zajednicama gde funkcioniše neformalna „školica” za romsku decu, primetni su pozitivni pomaci u pripremljenosti dece za školu i kasnijem pohađanju nastave.

Romske majke i očevi dobijaju decu uglavnom veoma mladi, pa nemaju dovoljno iskustva, znanja ni podrške da nauče o veštinama roditeljstva. Njihove ambicije su male, pogled na svet često pesimističan, pa su i poruke koje šalju svojoj deci obeshrabrujuće. Romška deca, odrastajući u siromaštvu, bez podrške i podsticaja, uz ovakve poruke kroz koje stiču predstave o svetu koji ih okružuje, neminovno imaju manjak samopouzdanja i samopoštovanja, motivacije i vere u budućnost. Kao prepreke u obrazovanju, pored siromaštva, oni prepoznaju i svoje roditelje.

Romška deca nemaju adekvatne uzore na koje bi se ugledali, a u njihovom okruženju skoro da i nema uspešnih i obrazovanih Roma. Sliku o svojoj budućnosti oni oblikuju prema sopstevnom okruženju, u kojem se muškarci bave skupljanjem sekundarnih sirovina, a žene su domaćice i majke. Rodna neravnopravnost ima snažan uticaj na sve odluke koje roditelji donose za žensku decu. Tradicionalni obrasci kao što je rana udaja, iako prepoznati kao štetni od strane dece i roditelja, ipak se ponavljaju. Rana udaja je način kontrole adolescentske seksualnosti i zajednica takvu praksu podržava, iako ona vodi u očigledne loše socijalne ishode, produblivanje siromaštva i rađanje novih siromašnih i socijalno depriviranih naraštaja. Rodne podele se nalaze u osnovi ograničenja koja se postavljaju devojčicama od ranog detinjstva. U takvom okruženju romske devojčice postaju uplašene, nesigurne, neambiciozne, poslušne, stide se da izraze svoje stavove, nemaju jasnu ideju o sopstvenoj budućnosti i njihovoj ulozi u njoj. Kao takve, retko se bune protiv svog položaja u zajednici, čak i kada trpe nasilje.

Diskriminacija u obrazovanju i društvu uopšte je veoma obeshrabrujući faktor, koji romske devojčice i dečake još više izoluje i zatvara u romsku zajednicu. Mladi u takvim zajednicama nemaju načina da se odupru štetnim tradicionalnim praksama. Ne postoje mehanizmi podrške kojima bi se mladi obratili u ovakvim slučajevima. Prisilni brakovi često su uvod u nasilje nad ženama, a podrška žrtvama nasilja takođe je manje dostupna za Romkinje u odnosu na opštu populaciju.

PREPORUKE

- Država treba da obezbedi kvalitetno obrazovanje za svu decu, naročito za socijalno ugroženu i marginalizovanu decu, i da obezbede širu društvenu podršku obrazovanju romskih devojčica, što podrazumeva rodnu senzibilizaciju romske zajednice, nastavnog i stručnog osoblja škola, učenika/ca, lokalne samouprave, itd.
- Neophodno je da se obezbede pouzdani podaci o Romima/Romkinjama u sistemu obrazovanja. U tom smislu, škole bi morale stalno da ažuriraju svoje informacione sisteme, vodeći preciznu evidenciju i prateći svu decu sa svog područja, sa naročitim naglaskom na decu iz rizičnih grupa.
- Potrebno je omogućiti optimalan obuhvat romske dece na predškolskom i osnovnoškolskom nivou, sprečiti osipanje dece iz škole i omogućiti njihovo vraćanje u redovan školski sistem. Potrebno je proširiti kapacitete predškolskih ustanova i omogućiti besplatno pohađanje celodnevnog programa za romsku decu na što ranijim uzrastima, a ne samo tokom obaveznog predškolskog programa.
- Trebalo bi razviti afirmativne mere kojima bi se, uz odgovarajuću asistenciju, povećalo učešće romskih devojčica u osnovnoškolskom i srednjoškolskom obrazovanju, bilo da su u pitanju one koje su školu napustile zbog prerane udaje ili trudnoće, ili da se radi o časovima opismenjavanja žena.
- Škola treba da adekvatno reaguje na svaku pojavu diskriminacije i kroz različite aktivnosti da podstiče razvoj tolerancije kod svih učenika. Potrebno je informisati, senzibilisati i edukovati nastavno osoblje o specifičnim problemima s kojima se romska deca, naročito devojčice, suočavaju tokom školovanja i odrastanja, o diskriminaciji i rodnoj ravnopravnosti, a sa ciljem smanjanja predrasuda prema romskoj zajednici i odgovaranja na obrazovne i psihološke potrebe romskih devojčica.

- Nepoštovanje zakonske regulative mora da povlači jasno definisane sankcije koje će se dosledno primenjivati. Podzakonskim aktima potrebno je precizno razjasniti nove odredbe i time onemogućiti izbegavanje njihove primene.
- Glas romske dece treba da se čuje i uvaži onda kada se pokreću inicijative za unapređenje obrazovanja i na lokalnom i na nacionalnom nivou, a edukativni sistemi moraju biti inkluzivni i moraju da uvažavaju realnost i uslove u kojima živi svako dete. Škole bi trebalo da na adekvatan način uspostave dijalog i saradnju sa romskim roditeljima, i da nađu najbolji način da ih uključe u rad saveta roditelja, kao i da im pruže podršku da iskažu svoje mišljenje, postavljaju pitanja i uvažavaju njihovu ulogu u procesu obrazovanja romske dece. U školama je potrebno raditi na razvoju inkluzivne kulture, politike i prakse, koja će obrazovanje učiniti otvorenim i dostupnim za svu decu i njihove potrebe, sa naročitom pažnjom na pružanju kontinuirane podrške devojkama u školovanju.
- Romskoj deci, naročito devojkama, je potrebna podrška u razvijanju samopouzdanja i samopoštovanja, svesti o sebi i razvoja socijalnih veština. Važnost obrazovanja potrebno je stalno isticati i omogućiti da romska deca formiraju pozitivne stavove prema sebi, svojoj budućnosti i svojim potencijalima.
- Na povećanju svesti o štetnosti rodni podela treba raditi u celoj romskoj zajednici, a naročito sa mladima. Potrebno je pokretati razgovore u romskim zajednicama o ovim temama, raditi na povećanju znanja i osnaživanju devojčica, devojaka i žena iz romske populacije. Za mlade romske roditelje, naročito majke, potrebni su specifični programi podrške u podizanju i vaspitavanju dece, ali i podrške u nastavljanju njihovog školovanja, uz podršku postojećih i novih programa za obrazovanje odraslih.

Novosadski humanitarni centar

Novosadski humanitarni centar (NSHC) je neprofitna, dobrotvorna organizacija osnovana 1998. godine u Novom Sadu. NSHC doprinosi stvaranju humanog društva kroz pružanje pomoći ugroženim i marginalizovanim grupama, podršku razvoju građanskog društva, istraživački rad i obrazovanje. U saradnji sa vladinim i nevladinim sektorom NSHC doprinosi smanjenju siromaštva, promociji zdravlja, razvoju neformalnog obrazovanja, unapređenju socijalne politike i politike zapošljavanja u Srbiji. Od svog osnivanja, NSHC realizuje različite projekte podrške Romima u Srbiji s ciljem unapređenja obrazovanja, životnog standarda i socijalne integracije. Aktivnosti kojima smo se najviše bavili su opismenjavanje, uključivanje romske dece u redovan školski sistem, podrška u školovanju, psihosocijalna pomoć i podrška u ekonomskom osamostaljivanju romskih porodica, te zdravstveno obrazovanje. Poslednjih godina, NSHC je aktivan na polju zagovaranja za obrazovanje romske dece u Vojvodini. Kroz različite projekte, NSHC je omogućio izradu lokalnih akcionih planova za unapređenje obrazovanja Roma u 11 vojvođanskih opština. Takođe, NSHC angažuje volontere koji pomažu grupi dece iz romske, aškalijske i egipćanske populacije u školovanju i socijalnoj integraciji.

Novosadski humanitarni centar
Kontakt osoba: Danijela Korać-Mandić
Arse Teodorovića 3, 21000 Novi Sad
T/F: (+381 21) 423 024 / 423 021 / 422 969
E: nshc@eunet.rs
W: www.nshc.org.rs

CARE

CARE je međunarodna organizacija koja ima više od decenije iskustva u radu na implementaciji projekata u regionu severozapadnog Balkana. CARE radi na osnaživanju građana i građanki kroz ekonomske programe, programe razvoja civilnog društva i programe izgradnje tolerancije i mira. Prilikom kreiranja i implementacije programa CARE istice važnost zagovaranja za prava manjinskih grupa, uz pristup zasnovan na pravima svakog pojedinca. CARE svoj rad zasniva na principima partnerstva sa lokalnim nevladinim organizacijama, kao i institucijama sistema i poseban fokus stavlja na približavanje institucija sistema marginalizovanim grupama. CARE koristi participativni pristup u borbi protiv siromaštva i socijalne nepravde. Programi u Srbiji su počeli da se sprovode 1996. godine i u početku su to bili programi direktne pomoći i rekonstrukcije. Od 2000. godine CARE Srbija sprovodi različite razvojne projekte koji doprinose izgradnji civilnog društva kao što su: projekti koji imaju za cilj osnaživanje i integraciju Roma u oblasti obrazovanja, zapošljavanja i razvoja zajednica, sprečavanje trgovine ljudima, projekti namenjeni poboljšanju reproduktivnog zdravlja, omladinski projekti koji razvijaju omladinski aktivizam i doprinose razvoju tolerancije i smanjenju ksenofobije, kao i projekti koji promovišu norme rodne jednakosti, zdravih stilova života i prevenciju nasilja.

CARE Srbija
Kontakt osoba: Marijana Šerer
Šcerbinova 6/20, 11030 Beograd
T: (+381 11) 357 23 41 / 357 23 87
F: (+381 11) 357 23 61
E: mserer@care.rs
W: www.care.rs

Lektor:
Mirna Lekić-Kronja
Grafička priprema:
Aleksandra Đurić i Miroslav Nikolić
Dizajn:
Studio Prodigy Beograd
Štampa:
Masel print Beograd

CARE Srbija
Šcerbinova 6/20
11030 Beograd
E: mserer@care.rs
W: www.care.rs

Novosadski humanitarni centar
Arse Teodorovića 3
21000 Novi Sad
E: nshc@eunet.rs
W: www.nshc.org.rs